

BUTLLETÍ DE LA SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS

dia amb les inicials («J. V.»), tal com explicava en una tertúlia amb amics –Faulí, Cruells...–, o com li van denegar la jubilació (1980) amb un indigne document de nou folis que caldria que fos conegut per mostrar com les gastaven els franquistes amb qui va treballar tant per les idees i pel país. Vinyes ha tret la pols d'una vella història i el resultat és una excel·lent aportació biogràfica sobre un dels noms més dinàmics i humans del periodisme del segle xx.

JOSEP M. FIGUERES

FIGUERES, Josep Maria (2010). *Periodisme en la Guerra Civil*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

La Guerra Civil espanyola (1936-1939) és un dels esdeveniments més importants de la història contemporània i no és estrany, doncs, que sigui un dels temes que més estudis, recerques i llibres ha omplert. L'esclat del conflicte entre nacionals i republicans a causa del fracàs del cop d'Estat que pretenia acabar amb la República i la posterior victòria franquista van marcar l'esdevenir de la història d'aquest

país. La fidelitat republicana de Catalunya durant la guerra va ser un dels trets distintius del territori, i aquesta certa originalitat ha fet que sovint l'estudi s'hagi centrat únicament en l'evolució de la guerra al territori català. El periodisme de l'època –sobretot l'escrit–, en tant que era i és el principal instrument de transmissió d'informació i d'ideologies, ha estat una eina fonamental per als autors que han intentat interpretar i donar a entendre el conflicte. El llibre que ressenyem és un exemple d'aquesta aflluència d'obres relacionades amb aquest tema, però intenta anar més enllà dels tòpics que consideren els periòdics com a simple propaganda que no aporta dades rellevants sobre el conflicte, sobretot a causa de la censura del moment.

Josep Maria Figueres (Vilanova i la Geltrú, 1950) és llicenciat en Història moderna i contemporània per la Universitat Autònoma de Barcelona i exerceix de professor d'Història de la comunicació a la mateixa universitat. S'ha especialitzat fonamentalment en la premsa catalana i ha publicat una trentena de llibres i estudis sobre aquesta temàtica, entre els quals podem destacar *Informe sobre la premsa en català* (1990), *Diari de Barcelona* (1992), *Madrid en guerra* (2004), *Entrevista a la guerra*

(2007) i *Les cròniques del front d'Aragó de Lluís Capdevila* (2011). Durant l'última dècada ha treballat en diverses recerques hemerogràfiques que li han servit per publicar un dels seus llibres més recents, *Periodisme en la guerra civil (1936-1939)* (2010, Publicacions de l'Abadia de Montserrat), que tot seguit analitzem.

En aquesta obra, l'autor fa una mirada general sobre els aspectes més destacats de la comunicació i el periodisme a Catalunya durant el període bèl·lic de la Guerra Civil espanyola a partir de la recopilació d'una sèrie de treballs anteriors ja publicats independentment entre 1997 i 2009. Per tant, els continguts del llibre no són nous, el que es presenta com a novetat són les conclusions i la síntesi de totes aquestes recerques lligades a la situació comunicativa del territori català durant el període històric estudiat. S'hi fa especial èmfasi en el Comissariat de Propaganda de la Generalitat, pel fet de ser el primer organisme propagandístic a nivell espanyol i la referència a l'Europa democràtica, i s'hi destaca la figura de Jaume Miravittles, l'impulsor.

Compost per 245 pàgines, es tracta d'un llibre de gènere expositiu i descriptiu, per l'estructuració dels temes, i de caire divulgatiu, ja que el llenguatge que utilitza l'autor és prou planer. El disseny de la co-

berta és bastant simple: sota un fons blanc i amb el títol vermell, es mostra una fotografia antiga en la qual apareixen sis milicians asseguts al terra, en una trinxera, llegint *La Humanitat* (1931-1939), diari barceloní amb ideologia d'esquerres (ERC). La fotografia, en aquest cas, ens apropa al context del moment i justifica de què tractarà el contingut del llibre. El títol, concís i sintètic, probablement no reflecteix realment que es tocarà únicament l'àmbit català (tot i que també hi haurà pinzellades generals), i en aquest sentit es queda curt. Així i tot, en la presentació inicial sí es reflecteix aquesta restricció.

L'estructura dels continguts ve marcada pels treballs que es recopilen, dividits en sis capítols, i s'encapçala amb una ja esmentada presentació, amb la qual l'autor justifica el llibre, i un resum de les sigles i els acrònims que en tot moment van apareixent al llarg dels capítols. En un primer apartat a mode d'introducció, titulat «Periodisme en la Catalunya de la Guerra Civil. Mostra de vitalitat i limitacions», Josep Maria Figueres sintetitza el marc comunicacional del moment i parla dels canvis en el periodisme (confiscacions, col·lectivitzacions i transformació de continguts, principalment). Així mateix, comença a brindar el que desenvoluparà després. Tot seguit arrenca amb el que

pròpiament són els sis apartats. En general, al llarg del llibre s'aprofundeix més en la premsa escrita i, concretament, en els diaris (també dels setmanaris), com en bona part dels estudis que s'han fet, tal com ho justifica l'autor: «La premsa és un instrument de projecció social en la construcció d'un imaginari col·lectiu al costat dels altres elements comunicatius i, per tant, ara s'utilitza de forma plena en tots els estudis de periodisme». S'exemplifica en els tres primers capítols. Així i tot, en els apartats restants també es tracta la ràdio (sobretot Ràdio Barcelona), per la seva importància cabdal com a mitjà de comunicació amb certa immediatesa (quan encara la televisió no havia arribat); la fotografia i el cartellisme, també rellevant, si més no, per la manipulació que feien els fotògrafs de les situacions; i la propaganda, fonamental per conscienciar l'opinió pública, tant nacional com internacional, per mitjà del cinema (Laya Films), però també a través dels altres mitjans.

No conté imatges, però sovint hi apareixen taules, recollides en l'índex final, que ens permeten descansar de la lectura monòtona i alhora acabar d'aclarir tot allò que ens explica l'autor abans o després de les mateixes. Per tant, complementen molt bé el text. La informació que aporta cada

capítol es divideix en subapartats temàtics i per això, com hem avançat abans, la lectura pot considerar-se monòtona o poc dinàmica a causa de l'estructuració, la sistematització dels continguts i el detallisme. Les dades concretes (dates, anys, etc.) i la quantitat de personatges que hi apareixen (periodistes, polítics i altres protagonistes del moment) fan que la lectura sigui lenta i, fins i tot, poc interessant en alguns moments. No obstant això, aquest mateix inconvenient també pot considerar-se positiu, ja que el nivell de documentació i anàlisi és força alt. Sovint l'autor utilitza, fins i tot, fragments de declaracions dels personatges que permeten justificar els fets. Si més no, és lògic que una cosa porti a l'altra, i que si volem un llibre més precís i detallat hàgim de tenir en compte que l'exigència, en proporció, serà més gran.

Tot i que la interpretació hi ha d'estar present per força, en tant que l'estudi d'aquest tipus d'esdeveniments històrics reclama una anàlisi interpretativa de la documentació que es recull, en el llibre veiem que hi predomina l'objectivitat. Els fets que s'expliquen, més que argumentar-los, tan sols s'exposen i es descriuen, sense que hi intervingui massa l'autor. N'estem parlant a grans trets; per tant, també hi trobem apartats més interpretatius que no pas d'altres.

Pel que fa al llenguatge utilitzat, podem dir que és acadèmic però alhora planer i assequible i, per tant, apte per a la majoria de lectors i lectors. Com en bona part de les seves obres, Josep Maria Figueres ha escrit el llibre en llengua catalana. Sembla lògic que hagi estat així, per la seva procedència i perquè al llarg de la seva trajectòria s'ha especialitzat en l'evolució de la premsa i la comunicació a Catalunya. En aquest sentit, també és una manera de reivindicar la llengua pròpia, i lliga amb el fet que s'explica al llibre sobre la llengua que utilitzaven les publicacions durant la Guerra Civil: sobretot en els diaris de comarques, però també a Barcelona, abans de les confiscacions, els diaris en català hi eren predominants, tot i que després es capgiraria la situació.

Des d'un punt de vista personal, la redacció podria millorar-se, ja que no s'acaben d'entendre determinades construccions oracionals i hi trobem algunes errades per repeticions o incorreccions gramaticals. Un exemple clar seria el que trobem a la pàgina 104: «En aquest apartat coneixem els comunicats oficials militars, editats en volums posteriorment, *però* que no són, *però*, els únics, atesa la multiplicitat d'organismes...». No vol dir que hi hagi un nombre excessiu d'equivocacions, però, si més no, sí

que hi veiem alguns casos com l'anterior que caldria revisar.

Un concepte que realment està ben explicat és el que fa referència a les apropiacions de diaris (p. 53). En aquest cas, l'autor resol molt bé les diferències entre confiscacions (per part d'un grup social o polític), expropiacions (amb una força legal i moral manifesta per la societat) i col·lectivitzacions (per part dels treballadors). Considero que aquest i, en general, els sis capítols o apartats són molt complets pel que fa a continguts, però en destacaria el de la programació de Ràdio Barcelona (cap. 3) i l'últim –potser el més interessant– sobre el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. Per una banda, pel que fa a la ràdio hi ha un extens estudi fet a partir dels guions que conserva la Universitat Autònoma de Barcelona de l'emissora barcelonina i de la RAC (Ràdio Associació de Catalunya). Hi observem la importància d'aquest mitjà de comunicació, fins al punt que sovint es produïen robatoris per l'escassetat de reproductors. A més, es recullen les graelles de programació i els continguts, dividits per temàtiques, de tal manera que podem establir una certa similitud amb la programació actual. Amb predomini del contingut musical, com avui dia, llavors també eren molt rellevants els

informatius i, especialment, els continguts socials.

D'altra banda, el Comissariat de Propaganda de la Generalitat –primer organisme espanyol que es dedicà a elaborar materials per decantar la voluntat de l'opinió pública, liderat per Jaume Miravittles– va ser fonamental, i en el llibre això queda reflectit per la importància que hi dóna l'autor. El que més emfasitza és que no podem comparar-ho amb el que s'entén avui dia per propaganda (deformació de la realitat), sinó com el que anomenem comunicació (difondre unes idees que són reals i que, en aquest cas, corresponen a la realitat cultural catalana). Realment, veiem com s'invertí bona part dels recursos en aquest organisme per tal de convèncer d'alguna manera –per tant, jo ho anomenaria més aviat persuasió– que la lluita dels republicans era la línia adequada a seguir. Així i tot, els esforços serviren de poc –ja que la guerra es va perdre–, però hauran estat importants, en part, per la situació cultural de Catalunya actualment. Així mateix, tampoc ha servit de gaire per al progrés de la República si tenim en compte que des de l'esclat del conflicte i fins avui no s'ha tornat a implantar aquest sistema polític.

La realitat social i política de Catalunya durant la guerra, com diem, fidel a la República, fa que l'autor

parli fonamentalment dels sectors amb aquesta ideologia, i fins i tot podem dir que s'hi veu influenciat. L'estudi dels mitjans de comunicació de l'època se centra bàsicament en el periodisme republicà i més d'esqueres que no pas conservador.

Pel que fa a algunes peces periodístiques de l'època, podríem establir una certa relació amb els temps actuals, lògicament, salvant les distàncies. Les entrevistes publicades durant la guerra civil tenen aspectes similars (contingut) i altres no tan semblants (forma) respecte al periodisme modern. Per una banda eren conjunturals, d'actualitat, i giraven entorn d'un sol tema. Però, en canvi, les principals diferències les trobem en la brevetat, l'anonimat i la limitació per la censura.

Com ja hem avançat, els continguts de ràdio Barcelona s'apropen bastant a la programació radiofònica pública actual a Catalunya. Potser el que més es diferencia són els continguts culturals de llavors (amb la participació de grans escriptors com Josep Carner o Mercè Rodoreda), els teatrals (que s'emetien sobretot per la nit i en castellà) i els polítics, sobretot pel que fa als mítings.

La fotografia (i, amb ella, el cartellisme) de guerra estava marcada per la manipulació que feien els fotògrafs de les situacions. El Comissa-

riat es va encarregar de donar totes les facilitats als fotògrafs europeus (i a periodistes de tot arreu) perquè a l'hora de marxar ho fessin amb una bona imatge de la Catalunya més republicana. Robert Capa, hongarès, és potser un dels professionals més destacats i amb les seves instantànies s'exemplifica el que acabem de dir, sobretot amb la famosa fotografia titulada «La mort d'un milicià», que es considera un muntatge. La important millora de la tecnologia fa que avui dia sigui més fàcil captar fotografies explícites i menys freqüents els muntatges per a informacions diàries. Així i tot, la manipulació no ha deixat d'existir, sobretot gràcies als programes informàtics d'edició que pot arribar a utilitzar gairebé qualsevol periodista. En tenim dos exemples recents molt clars: la imatge de Lorca que publica en portada el diari *El Mundo* suprimint-hi un cadàver, per petició dels usuaris de Twitter (12 de maig), i el fotograma del diari *AS* en la qual s'ha suprimit Koikili (defensa del Bilbao) per justificar el fora de joc en el gol del Barça (21 de febrer).

En definitiva, els recursos són totalment diferents i extremadament millors que no pas els que tenien al seu abast els periodistes durant la Guerra Civil, però encara hi trobem semblances. Òbviament, el llibre no

parla de televisió perquè encara tardaria un parell de dècades a arribar a Espanya. Del que sí parla és del cinema de Laya Films, que gestionava el Comissariat i que ja hem tractat, però en el qual cal incidir donada la importància que va tenir. Reiterem, com ho fa l'autor, que no tenia un paper de propaganda, com podrien entendre's avui els anuncis que es projecten just abans de començar una pel·lícula al cinema o els que veiem cada dia a la televisió. Era comunicació i realitat (amb una certa dosi de persuasió); s'encarregava de mostrar el que estava passant i com calia actuar.

En conclusió, *Periodisme en la Guerra Civil* és un llibre complet que ens pot aportar nous coneixements sobre un dels esdeveniments més importants de la nostra història recent i del qual es poden extreure alguns lligams amb l'actualitat. El llenguatge planer que utilitza l'autor fa que sigui apte per a qualsevol públic, però, si més no, cal tenir una base prèvia del context del conflicte a Catalunya per interpretar adequadament el que s'hi explica. En aquest sentit també hem de remarcar que és un llibre exigent. Tenint en compte això, és recomanable per a totes aquelles persones que estiguin interessades en el món del periodisme i la història. Si bé de llibres genèrics sobre la Guerra Ci-

vil en podem trobar molts, les obres que tracten sobre la comunicació i el periodisme durant el conflicte, especialment a Catalunya, i que ho fan amb la precisió d'aquesta són menys freqüents. Per tant, és interessant per això i pel fet de poder tenir les diverses recerques de Josep Maria Figueres, especialitzat en el tema, recopilades en un sol llibre.

JAVIER MUÑOZ

PUJOL, Jordi (2012). *Memòries. De la bonança a un nou repte (1993-2011)*. Amb la col·laboració de Manuel Cuyàs. Barcelona: Proa.

Aquest és el tercer volum de les memòries personals i polítiques de Jordi Pujol. Fa referència al període en què el seu autor va ser president de la Generalitat i als primers en què la institució de govern de Catalunya va canviar el signe polític.

Malgrat el to personal que tenen els llibres de memòries, aquest és una obra d'història, sobretot política, de la Catalunya d'aquells anys. Permet seguir els trets bàsics que varen caracteritzar les relacions del govern català amb el de l'Estat, tant en el període

en el qual aquest estigué a mans del Partit Popular (PP) com en aquell en què va estar-ho en les del Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE).

A través d'aquest eix vertebrador, l'autor traça també pinzellades molt suggerents sobre quines varen ser les principals qüestions que presidiren la vida ciutadana a Catalunya en aspectes com l'econòmic, el de les comunicacions, l'urbanisme, el medi ambient, l'educació o la cultura, entre d'altres.

Aquest llibre és també la història d'una gran passió, la de Jordi Pujol per Catalunya, i alhora la història d'un gran desengany, el que va patir el seu autor amb Espanya i els seus governants. Pujol deixa ben clar quins varen ser els tres grans temes que presidiren la seva acció de govern: «la trinitat dels meus camps d'actuació, Catalunya, Espanya i Europa». Explicita també el punt de vista des del qual escriu la seva obra: «Jo, abans que res, em declaro nacionalista». Defineix el nacionalisme com un instrument al servei del «desenvolupament integral dels catalans». Amplia aquesta declaració de principis dient que, des de jove, el seu objectiu ha estat sempre «fer país, construir Catalunya».

La primera part del llibre és com un manual que ajuda a entendre el caire de les relacions polítiques de Catalunya amb Espanya. Pujol hi